

DA'RÜL-ERKAM'DAN TİLLO'YA MEDRESELER¹

Madrases From Da'rül-Erkam To Tillo

Doç. Dr. A.Yılmaz SOYYER

Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Isparta/Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-1592-8691

Öğr. Gör. Kayhan BAYRAM

Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık, Şırnak/Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-6392-0662

Cite As: Soyzer, A.Y. & Bayram, K. (2021). "Da'rül-Erkam'dan Tillo'ya Medreseler", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(47): 1481-1495.

ÖZET

Medrese İslam literatüründe, orta ve üst seviyede eğitim-öğretim hizmeti sunan bir geleneksel eğitim kurumudur. Medrese, özellikle 16. yüzyılın ortalarında, toplumun gerekli gördüğü eğitimi ve kültürü veren, elemanlarını yetiştiren bir eğitim-öğretim merkezidir. Medrese, sadece muhtelif gayelerle öğrenci yetiştirmek için değil, aynı zamanda sosyolojik anlamda geniş halk kitlelerini etkileme ve şekillendirme çabası içerisinde olmuştur. Medreseler kurumsal varlığını, uzun süreli koruyamamış, örnekleri lokal manada klasik bir eğitim yeri olarak Türkiye'de yalnızca birkaç yerde kalmıştır. Bu örneklerden en dikkat çeken ise kuşkusuz "Tillo Medresesi"dir.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Tillo, Tasavvuf, Sosyoloji, Sosyal Kurum.

ABSTRACT

Madrassa is a traditional educational institution that provides education at middle and upper level in Islamic literature. Madrasa is an education-training center that provides education and culture required by the society and educates its staff, especially in the middle of the 16th century. The madrasa has been in an effort not only to train students for various purposes, but also to influence and shape large masses of people in sociological terms. Madrasahs could not preserve their institutional existence for a long time, examples of which remained in only a few places in Turkey as a classical education place in local sense. The most striking of these examples is undoubtedly the "Tillo Madrasa".

Key Words: Madrasah, Tillo, Sufism, Sociology, Social Institution.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze, eğitim kurumlarının toplum içindeki yeri son derece önem arz etmiştir. Bu kurumların, aktarmaya çalıştığı eğitimin içeriği, metot ve tekniği tarihi süreçte farklılık göstererek değişme temayülü içinde olmuştur. Bu klasik eğitim kurumları yer yer kendini dönüştürme çabasını sergileyip varlığını devam ettirse de bazıları tarih sahnesinden kalkmıştır. Geleneksel yapıda varlığını korumuş ve idame ettirmiş kurumlardan birisi de medreselerdir. Kuşkusuz medreseler, salt bir eğitim kurumu olarak -günümüzde de olduğu gibi- tamamen kendi halinde bir kurum değildir. Medreseler, birçok kurumdan etkilendiği gibi, beraberinde birçok kurumu da etkilemiştir. Klasik eğitim kurumu olarak medrese geleneği, günümüzde Tillo Medresesinde devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Tillo Medresesinde tasavvufun etkilerini birçok alanda görmek mümkündür. Medresede Kadiri ekole karşı sevgi ve saygı yüksek olsa da, burdaki hâkim tarikat Nakşibendiliktir. Medrese, zaviye ya da tekke olma özelliğinin çok ötesindedir. Bünyesinde bunların izlerini taşımasına rağmen daha çok eğitim kurumu olma misyonunu kendine yüklemiştir. Medresenin günümüze kadar ayakta kalmasının en önemli sebeplerinden birisi, eğitim odaklı olması ve tasavvufi bir duruştan uzak kalmamasıdır. Tillo medresesi sahip olduğu yüksek iltifat ve kalite sebebiyle, Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere tüm Türkiye'nin her yerinden öğrenci almaktadır.

Çalışmamız medresenin doğuşunu, gelişim ve değişim sürecini tarihsel perspektifteki kurumsal varlığını, tasavvufi ve toplumsal ilişkiler içerisinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun için konuya kavramsal ve tarihsel başlıklar ile değinildikten sonra, çalışma Tillo örneği üzerinden ilerlemiştir. Medresenin yapısal niteliklerini sosyolojik ve tarihsel olarak ele almaya çalışırken, nitel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Katılımcı gözlem ve içerik analizleri sürecinden maksimum düzeyde yararlanılmıştır. Çalışma Tillo medrese örneğinde, genel olarak klasik eğitim kurumlarının toplumdaki yeri ve önemini yansıtırken, aynı zamanda modern toplumda medrese varlığının –imkanı- sorgulanmasına ışık tutacaktır.

¹ Bu makale SDU Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Medreselerin Kurumsal Yapısı: Tillo Medresesi Örneği" adlı tezden türetilmiş olup Süleyman Demirel Üniversitesi BAP (Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, -3388-YL1-12 No'lu Proje) ile desteklenmiştir.

2. MEDRESE VE TOPLUM

Genel manada medrese kavramı, Arapça bir kelime olup ders (مدرسة) D-R-S kökü fiilinden türetilmiştir. Medrese klasik usulde belli sıra takibinde yer alan derslerin okutulduğu ve okunduğu yer olarak tanımlanabilir. (Develioğlu, 1978: 710) Medreselerde öğrencilere talebe, ders okutan hocalara ise “müderris” adı verilmiştir. (Develioğlu, 1978: 689) Medrese tarihi süreçte, ülkenin ihtiyaç duyduğu kültürü aktaran ve burada görev alacak elemanları yetiştiren bir eğitim kurumu olarak varlığını devam ettirmiştir. (Baltacı, 1996: 33) Terimsel manada İslami literatürde ders okutulan yer ve inançsal bilgilere özgü (Hançerlioğlu, 2010: 312) kurum olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak kurumsal açıdan medrese, tarih boyunca bu kadar sınırlı ve kısır bir kurum olmamıştır. Bu durumun yansımalarını, en açık şekliyle Selçuklular ile Osmanlı Devleti ve hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında somut olarak görmek mümkündür.

Osmanlıdan önce ve Osmanlı'da önemli şahsiyetlerce kurulan ve yaşaması adına vakıflar açtırılan medreselerin, Osmanlıların ilk devirlerinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulma dönemlerinde ve Türk-İslam medeniyetinin şekillenmesinde büyük rolü olduğu yadsınamaz. (Baltacı, 1996: 33-34) Medreseler belirtildiği üzere salt bir eğitim kurumu biçiminde tamamen kendi halinde bir kurum olarak varlığını idame ettirmemiştir. Devletin, sosyo-politik yapısını da içinde barındırmakla beraber, eğitimin ötesinde de işlevlere sahip olmuştur. Bu sonuçlar tarihsel süreç içinde Selçuklularda ve Osmanlılarda açıkça görülmüştür. Nitekim, İmamü'l-Haremeyn Cüveyni, Nişapur Selçuklu Medresesinde alışılmış eğitim aktarımının yanında, hatiplik, imamlık gibi görevleri ifa etmeye çalışmış, cuma derslerinde tezkir meclisleri; bunun yanında zaman zaman münazara meclisleri tertiplemekteydi. (Sönmez, 2010: 13) Böylece Cüveyni, medreseler aracılığıyla sayıları yüzleri bulduğunu gördüğümüz öğrencilerin yanında, geniş halk kitlelerine dolayısıyla topluma faydalı olmaya çalışarak, medresenin toplumdaki yeri ve önemini göstermiştir. Medreseler, 16. yüzyılın ortalarına kadar toplumda müspet rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin gelişmesinde ve dünyaya neredeyse hâkim güce sahip olmasında, düşünce ve bilim açısından yönetimi, toplumu aydınlatmada yol gösteren saygın kurumlar olarak önemli işlevler görmüştür. (Yaka, 2008:58) Medreselerde millete ve tüm insanlığa hizmet edecek, yol gösterecek şahısların yetişmesine ortam ve imkan sağlanmıştır. Medreseler geniş halk kitlelerini eğitip onlara bir anlamda yön verme hedefinde olmuştur. Medresenin bu görevini resmi medrese kadrosu eliyle ve geçici olarak medreseye dışarıdan davet edilen veya medreseye kendi isteğiyle başvuru yapan, misafir öğretici olarak gelen ilim ve fikir adamları eliyle iki şekilde yerine getirdiği görülmektedir.

2.1. Medresenin Doğuşu ve Gelişimi

İslam tarihinde, bilimin gelişmesinde rol oynayan ve bu ilimlerin tüm dünyaya ilham oluşturmasında büyük rol oynayan kurumların başında, medreseler gelmiştir. İslam tarihinde klasik anlamda bilinen medrese kurumları, Hz. Muhammed (as) döneminde, Mekke'de Da'rül-Erkam'da² ve Müslümanların hicretten sonraki yaşam yerleri Medine'de yapılan caminin birer devamı şeklinde düşünülebilen Suffa'da (Yüksel, 2002:51) ilmi çalışmalar, ibadetsel bir nitelikte başlatılmıştır. Medreseler ahlaki eğitime önem vermiş, bu amaç için tasavvufi geleneklerden araçsal yararlanmalar edinilmiştir. Dolayısıyla İslam dünyasındaki ilk ilmi çalışmalar, cami ve cami yakınlarındaki küçük mescitlerde ya da odacıklarda başlamıştır. Bu anlamda, İslam devletlerindeki ilmi çalışmaları dinin gölgesi altında yürütülmüştür. Verilen eğitim daha sonra büyük ve küçük çapta; siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle ihtiyaçları karşılayamamış, nitel ve nicel değişikliklere gidilmiştir. Medreselerin tam anlamıyla disiplinler hale gelmesi ve resmi eğitimin başlangıcı kabul edilip geliştirilmesi Büyük Selçuklular zamanında gerçekleşmiştir. (Turan, 1969:257) Tarihte “Nizamiye Medreseleri” olarak anılan bu medreseler, genel manada tüm İslam coğrafyasında yayılmış, hatta Batılılar bu kurumları, kendilerine model almışlardır. (Yakuboğlu, 2006:17)

İslam dünyasında zaviye okullarının varlığı ve birçok yerde hizmet etmesi, medreselerin doğuşu üzerinde genel bir etki yapmıştır. Bundan dolayı dönüşen medreseleri, zaviye okullarının birer devamı şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Medresenin kurumsal olarak ilk defa Mısır'da ortaya çıkışı üzerinde mutabık bir bilimsel literatür yoktur. Bu görüşlerden bir kısmına göre, Amr ve Ahmet b. Tulun camilerinde eğitim için ayrılmış yerlerin olduğu, bazı kesimlere göre de klasik eğitim kurumları, Mısır'da Daru'ul Hikme ve El-Ezher'i kuran Fatimiler döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. (Talas, 199:25) Medreselerin doğuşu ve

² Da'rül-Erkam, İslam'a davetin henüz açıktan yapılmaya başlanmadığı yıllarda, dini tebliği kabul edebilecek kişilerin gizlice ve teker teker çağrılıp İslam'a davet edildikleri; Hz. Peygamber tarafından Müslümanlara İslam'ın anlatılıp vahyin tebliği edildiği ve topluca ibadet veya çeşitli görüşmeler için mekan olarak kullanılan Erkam b. Ebu'l Erkam'ın evidir.

yayıllığı sürecinin özellikle Selçuklularda netlik kazanmaya başladığı aşikâr olmaktadır. Nizamülmülk'ün tarihsel süreçteki gayretleri bunun bir göstergesidir. Bu durum, İslam eğitimi konusu için de aynı öneme sahip olmuştur.

Selçuklular, Anadolu'ya gelişleri ile beraber yüzlerce medrese inşa etmiş, toplumun sosyal kültürel şekillenişinde bu medreselere görevler vermiştir. Diğer taraftan İsmail H. Uzunçarşılı ise ilk medrese kurumunun nerede, hangi tarihte, nasıl ve kim ya da kimler tarafından açıldığı vb. tartışmalı konulara çok fazla değinmeyerek, var olan bilimsel tarihi kanıtlar çerçevesinde değerlendirmelerin yapılması gerektiğini savunmaktadır. Daha ziyade medresenin eğitim-öğretim kadrosu ve fiziki yapılarına dikkat çekmiştir. Uzunçarşılı'ya göre; Osmanlı'da ilk medrese, H. 731 (M. 1330)'de Gazi Orhan Bey tarafından küçük beyliğin merkezi İznik'te yapılmıştır. İznik Medresesinde ilk müderris, Türk alim ve mütefekkirlerinden Şerefüddin Davud-i Kayseri olmuştur. (Uzunçarşılı, 1984:1-3)

2.1.1. Selçuklu Medreseleri

Tarihsel süreç içerisinde medreselerin etkisel görünümü, özellikle Selçuklularla birlikte somut bir hal almaya başlamıştır. İslam tarihinde eğitimi devlet görevi olarak gören ve algılayanların başında Selçuklular olmuştur. Bu faaliyet sembolik olarak Sultan Alparslan Gazi zamanında vezir Nizamülmülk'ün gayretleriyle 1067 yılında Bağdat'ta açılan Nizamiye Medresesi ile başlatılmıştır. Medreseler çok kısa bir süre içerisinde, Selçuklu topraklarının yanında bir bütün olarak hızla diğer İslam toplumlarında da yayılmıştır. Bu durum, hem medrese elemanlarının birebir halk arasında aktif olmaları, hem de halka açık medrese dersleri gerçekleştirilmesiyle mümkün olmuştur. Medresede zaman zaman çeşitli din adamları misafir edilir ve bunlar arasında kendilerinin bizzat talepleri ya da –kurumsal veya şahsi- istek üzerine vaiz ve günümüzdeki konferans ya da söyleşi tarzında münazara kurultayları düzenlenmiştir.

Nişapur Selçuklu Medresesinde dönemin büyük âlimlerinden Ebu'l Kasım Küreyişi, cuma akşamları halka açık hadis dersleri³ ve imla (dikte ettirilerek yapılan ders) meclisleri, sohbet halkaları tertiplemiştir. Ebu Bekr Fureki de aynı medresede vaazların yanı sıra halka yönelik çeşitli sosyal aktiviteler gerçekleştirmiştir. Bunların tezkir, imla meclisleri yapmaları sadece baş müderrisin müsaadesiyle mümkündür. (Sönmez, 2010:4-5) Böylece Selçuklu medreselerinin bu geleneği sistemli olarak devam ettirdikleri görülmektedir.

2.1.2. Osmanlı Medreseleri

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde belirgin eğitim kurumları Enderun Mektebi, medreseler ve sıbyan mektepleri idi. Tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da etkileri görülen modernleşme ile birlikte, askeri ve politik alanlardaki yenileşme süreci eğitim kurumları üzerinde de etkili olmuştur. (Altan, 2019: 64) Osmanlı medrese sistemi, gerçekte daha önceki İslam topluluklarının, özellikle Büyük Selçuklu ve Abbasilerin medrese sistemlerinin bir devamı olmakla (Bayraktar, 2006:34) birlikte, Osmanlıların bu kuruma farklı bir yapı kazandırdığı söylenebilir. Nitekim Osmanlı medrese eğitim sistemi Nizamiye medrese sistemini esas alarak teşekkül etmiş, ilmi metot olarak da İmam Gazali ve Fahreddin Razi çizgisini benimseyerek gelişmiştir. (Yakuboğlu, 2006:147) İslam eğitimi tarihinde önemli bir yer teşkil eden Osmanlı medreseleri, yükseköğretimi gerçekleştiren eğitim kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı döneminin ilk medresesi, Orhan Gazi tarafından 731 (1330) tarihinde İznik'te açılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kurulan medreseler içerisinde en mükemmel olanları Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan "Fatih Medresesi", Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı ve sistematize ettirilen "Süleymaniye Medreseleri" adıyla İstanbul'daki örneklerdir. Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerinde de süreç içerisinde benzer kurumlar hızla açılmıştır. (Baltacı, 1976:15-16)⁴

İstanbul, Müslümanlar için bir bilim ve ilim merkezi misyonunu XV. yüzyılda da korumuş ve bu yüzden kendisine âlimlerin yuvası da denildiği görülmektedir. Ancak Osmanlıların ilk bir buçuk asır zaman zarfında yaptırmış oldukları medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en mühimleri İznik, Bursa ve Edirne'de yer almıştır. (Uzunçarşılı, 1984:2-3) Osmanlılarda genel itibarıyla medreselerin halka yönelik üç hizmet şekli

³ Günümüzde Tillo Medresesinde halen bu dersler yapılmaktadır. İleriki sayfalarda bu konuya değinilecektir.

⁴ "Osmanlı medreselerinin gelişimi, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinden sonra şehrin merkezinde bulunan, Havariyyun Kilisesi'nin kalıntıları üzerine camii ile birlikte yaptırdığı Sahn-ı Seman Medresesi ile Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Süleymaniye Medresesi ile son şeklini almıştır." (Kürüçüoğlu, 1962, 36-37)

"Osmanlılar, medrese eğitimine, dolayısıyla ilme ve bu sahanın adamlarına büyük ölçüde değer vermişler; tahsil ve eğitim konusunda karşılaşılabilecekleri sıkıntıları, zamanının imkânları nispetinde ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu devlette ilmiye sınıfı mensuplarına büyük bir itibar gösterildiği için İran, Turan, Horasan, Dağıstan, Hindistan, Buhara, Halep, Şam, Mısır ve Karaman'dan birçok âlim İstanbul'a akın etmiştir." (Ata, 1293, 213; Sönmez, 2006:36)

vardı. Bunlar; müderrislerin cami etkinlikleri, ünlü müderrislerin “huzur dersleri” ve medrese öğrencilerinin “cer” stajlarıdır.” (Sönmez, 2010:6)

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinin hemen ardından "Sahn-ı Semân" medreselerini inşa edilmiş ve bu medreselere destek sağlanması için vakıflar kurulmuştur. İstanbul, padişahların yanı sıra sultanlar, vezirler, ilim adamları, farklı önemli şahsiyetler ve bazı saray mensupları tarafından pek çok medrese inşa edilince önemli bir ilim merkezi haline gelmiştir. Yalnız Mimar Sinan'ın baş mimarlığı görevi süresi içerisinde İstanbul'da inşa edilen medreselerin sayısı, altı tanesi Süleymaniye Medreseleri olmak üzere toplamda 55'i bulmuştur. XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar İstanbul'daki medrese sayısı 126'ya ulaşmıştır. (Kütükoğlu, 1977: 5-6) Sahn-ı Semân medreselerinin kurulması Osmanlı Devleti'nde medresenin kurumsal kimliğinde bir yeniliğe uygun ortamı hazırlamıştır. Nihayetinde yapılan medreseler, İlahiyat ve İslam hukuku fakülteleri anlamına gelmekteydi, Sahn-ı Semân medreselerinin ardından Osmanlı Devleti'nde bütün medreseler kurumsal olarak buna göre ayarlanmıştır. (Uzunçarşılı, 1984:1-3)

Osmanlı Devleti'nde medreseler farklı isimlerle anılmalarına ve farklı programları uygulamalarına rağmen başka mektepler de açılmıştır. Bunların alternatif mi yoksa bir dönüşüm mü olduğu tartışması günümüzde dahi devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren itina ile üzerinde durulan medrese kurumlarında sistematik olarak, sonraki dönemlerde değişik nedenlerden dolayı eğitim hizmetleri gereği gibi ifa edilememiş hatta klasik kurallar dahi tatbik edilemez hale gelmiştir. Bilhassa Fatih ve Kanunî dönemlerindeki medreselerin, devirlerine göre bir bilim merkezi olma hüviyetleri azalmaya başlamıştır. Medreselerde öğrenci ve hoca eğitim-öğretim ilişkilerinin tekniksel süreci iyi yönetilememiştir. Dolayısıyla toplumun ihtiyaçlarına cevap oluşturma misyonu ciddi manada sekteye uğramıştır. Esasında çok güzel işleyen medrese sistemi ve kanunu, daha sonra özellikle XVI. asrın son çeyreği ile birlikte yavaş yavaş durgunluk safhasına girmiş ve nihayetinde ciddi bozulmalar ve kapanmalar başlamıştır.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Aşamasında Medreseler

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden aldığı eğitim mirasını, yeni misyon ve vizyonlar ile geliştirmeye dönüştürmeye çalışmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na kadar ülkede eğitim modellerinde genel olarak üç farklı eğitim kurumu vardı. Bunlar; medreseler, mektep (okul) ve yabancı okullardır. Medreselerin politik olarak devletin ve genel olarak toplumun ihtiyaç duyduğu bireyi yetiştirmede yetersiz kalmaya başladığı fark edilmektedir. Modernleşme ile birlikte yeni bir okul çeşidi ihtiyaç halini almıştır. Bu bağlamda mektepler, batılı anlamda şekillenmiş bir eğitim kurumu ve cumhuriyet dönemi okullarının esasını oluşturmuştur. Bu eğitim kurumlarında, İslam'ı ilimler alanında “Fıkıh” ve “Tecvit” derslerinin de okutulduğu görülmektedir.⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim anlayışı bakımından bir arayış içerisinde olunmuştur. Arayışın politik yönüne karşın esasında sosyal değişime duyulan bir ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla medreselerin var olmaya devam etmesi ve alternatiflerin sunulması bunu kanıtlar niteliktedir. Eğitim tarihimizde önemli bir yer edinmiş bulunan medreseler, cumhuriyetten günümüze farklı misyonlar ile varlığını devam ettirmiştir.

3. EĞİTİM-ÖĞRETİM KAPSAMINDA MEDRESE ÇEŞİTLERİ

3.1. Genel Eğitim Veren Medreseler

Medreselerde "ulûm-i akliye" denilen ilimlerden, mantık, kelam, belagat, lügat, nahiv, matematik, coğrafya, felsefe, astronomi ve tarih gibi "âlet ilimleri" denilen derslerin yanında "ulûm-i nakliye" olarak anılan Kur'an ilimleri, hadis dersleri ve İslam hukuku (fıkıh) gibi ilimler okutulmuştur.⁶ Osmanlılarda, genel eğitim ve öğretim veren medreselerinde hem aklî hem de naklî alanlarda verilen dersler zaman zaman değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Hatta değişik kaynaklarda bu derslerin sırasının manzum olarak farklılık gösterdiği görülür. Bunlar: Hariç ve Dâhil Medreseleri, Tetimme Medreseleri, (Akgündüz, 2008:384) Haşiyet-i Tecrid (Yirmili) Medreseler, Miftah (Ottuzlu) Medreseler, Telvih (Kırklı) Medreseler, Ellili

⁵ Cumhuriyetin kuruluş aşamasındaki eğitim kurumlarının özeti Kaymakcan'ın çalışmasında görebilmekteyiz:

“Yeni kurulan ve ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyetinde farklı zihniyetleri temsil eden bu okulların ayrı olarak varlıklarını devam ettirmemeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Yabancı okulların birçoğu kapanmıştır. 1924'te çıkarılan “Tevhid-i Tedrisat” kanunu ile birlikte mektep ve medrese arasındaki ikileme medreseler kaldırılarak son verilmiştir. Eğitimin Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altında bir elden yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kanunla eğitim sistemi içerisinde din eğitimine zarar verileceği endişeleri din eğitimi uygulaması açısından olumsuz içerisinde verilmesi öngörülmüştür. Din görevlisi yetiştirmek üzere İmam-Hatip Okulları ve yüksek din uzmanı yetiştirmek üzere de İstanbul'da İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Aynı zamanda okullarda okutulan din dersleri de varlığını devam ettirmiştir. Ancak Cumhuriyet döneminde (1923-1946) din eğitimi uygulamaları açısından birçok sorun yaşanmıştır. Muhtemelen pozitivist düşüncenin etkinliği, aşırı seküler anlayışın bazı elitler üzerindeki tesiri ve ulus devlet inşa sürecine geleneksel din anlayışının zarar verebileceği endişeleri din eğitimi uygulaması açısından olumsuz deneyim yaşanmasında rol oynamıştır. 1930'lu yılların başına gelindiğinde İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi kapanmıştır. Genel okullarda da din dersine yer verilmemektedir.” (Kaymakcan, 2006:3-4)

⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

Medreseler, Altmışlı Medreseler.⁷ Sahn-ı Semân Medreseleri, Süleymaniye Medreseleri, İhtisas Medreseleri, Dar'ul Kurra, Dar'ul Hadis, Daru't Tıp, Medresetü'l Kudat, Medresetü'l Vaizin, Medresetü'l Eimme Ve'l Hüteba, Medresetü'l İrşad, Medresetü'l Mütihazsin.⁸ Medrese isimlerine bakarak denilebilir ki medreseler, üstlendikleri görevler itibarıyla toplumun ve devletin kendileri için ihtiyaç olarak gördüğü adli ve idari personelin yetiştirildiği yerler haline gelmiştir. (Zengin, 2002:38) Böylece medreseler kendilerine verilen sorumluluğun ötesinde bir yerlere ulaşmaya çalışmışlardır. Bu minvalde medresede, Arapça, mantık, hey'et (astronomi), hesap, hendese (matematik-geometri) ve hikmet (fizik) gibi çeşitli eğitim alanları ile ilgili dersler verilmiştir. Zamanla hızla gelişen bilimsel değişimlere ayak durmada sorunlar yaşayan medreseler, müfredata felsefeden tutun fen ve matematiğe kadar dersler eklemiştir. (Uzunçarşılı, 1984:1-3).

Kanuni Sultan Süleyman, XVI. yy. ortalarına doğru eski saray olarak bilinen mahallinin genişçe bahçesinin kuzeyinde, Haliç'e nazaran olan tepede ayırtmış olduğu yerde, Mimar Sinan'a, camisi ile birlikte medreselerini ve diğer sosyal tesislerini yaptırmıştır. (Uzunçarşılı, 1984:1-3) Bunun yanında Süleymaniye medreseleri eğitim seviyesini arttırmış ve ihtisas medreselerinin kuruluşu üzerinde ciddi etkiler oluşturmuştur. (Yakuboğlu, 2006:1002-1003) Süleymaniye medreselerinin kuruluşuna kadar zamanın Şer'i ve akli bütün ilimleri bugünkü deyişle sosyal ve teknik ilimleri Fatih medreselerinde okutulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman bir yenilik getirerek akli (teknik) ilimleri kendi adıyla kurduğu Süleymaniye Medreselerine (Atay, 1983:89) taşımıştır. Nitekim bu hamlelerle İstanbul'da üniversitelerin kurulması için gerekli ön hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. (Yakuboğlu, 2006:102) Süleymaniye Külliyesi; Sıbyan Mektebi, Daru'l Hadis Medresesi, Salis ve Rabi⁹ Medreseleri, Mülazım Medreseleri, Daru'l Tıp, Evvel ve Sani¹⁰ Medreselerinden oluşmaktadır. (Atay, 1983:90)

3.2. İhtisas Medreseleri

Genel anlamda medreselerde verilen derslerin müfredatı, Arapça ve mantık olmasının yanında tefsir, fıkıh, hadis, kelim gibi dini ilimler de medresenin eğitim-öğretim programı içerisinde yer almıştır. Bunların yanında genel medreselerde hikmet, heyet, hesap, hendese gibi ilimlerin de okutulduğu dile getirilmiştir. Tüm bu derslerin verildiği medreseler, genel medreselerdir. Ancak özel eğitim ve öğretim veren "İhtisas Medreseleri" (Akyüz, 1983:111) de var olmuştur. İhtisas medreseleri çoğunlukla üç bölümden oluşmakla birlikte (Demiralp, 1997:4); ihtisas medreselerinde daha ziyade tıp, hadis ve kıraat (kur'a) alanlarıyla ilgilenilmektedir. Bunun gibi medreseler, ihtisas gerektiren eğitim-öğretim programına sahip medreselerdir. Belli alanlarda hizmet veren ihtisas medreseleri, Osmanlılardan önceki İslam devletlerinde olduğu gibi, Osmanlılarda da yine aynı isimle anılmaya devam etmiştir. Bu medreseler, dâru'l-kurra, dâru'l-hadis ve dâru't-tıp şeklinde isimlendirilmişlerdir. (Ergün, 1982:177) Selçuklu dönemine ait Konya'daki Sırçalı Medresesi'nde fıkıh, İnce Minareli Medrese'de hadis, Çankırı, Kayseri, Sivas medreselerinde tıp, Kütahya ile Kırşehir medreselerinde heyet ve nücum ilimleri verilirdi. Ayrıca Bursa'da Dârü't-Tıp, Edirne'de Dârü'l-Hadis bilinen diğer ihtisas medreseleridir. (Develioğlu, 1978:169)

3.2.1. Dar'ul Kurra

"Mekân, ortam, ev, yer" gibi manalara gelen "dar" ile "okuyan" manasındaki (Develioğlu, 1978:169) "kari" kelimesinin çoğulu ve Kur'an okuyucuları anlamına gelen "kurra" kelimesinin birleşiminden oluşan "dâru'l-kurra", terimsel olarak Kur'an-ı Kerim'in öğretildiği, bir kısmının veya bütünüün ezberletildiği ve kıraat şekillerinin öğretildiği medreselerdir. Müslüman devletlerde bu müesseselere, "dâru'l-Kur'an" ve "dâru'l-huffaz" gibi isimlerin verildiği de İslam kaynaklarında geçmektedir. (Yakuboğlu, 2006, 28) Baltacı'ya göre Osmanlı topraklarında başlarda 15 dar'ul kurra bulunurken bu sayı sonraki dönemlerde giderek artmaya başlamıştır. (Baltacı, 2005:863) Bu medrese türleri Güneydoğu Anadolu'da da kendine fazlaca yer bulmuştur. Şanlıurfa'da bu medreselerden üç tanesinin olduğu belgelenmiştir. XVI. yüzyılda Cizre'yi seyahat eden Evliya Çelebi, burada emirlerce inşa edilmiş 6 medresenin o zamanda aktif olduğunu, bunların kendisine has vakıfların bulunduğunu ifade etmektedir. Evliya Çelebi, burada Kürt öğrencilerin oldukça fazla olduğunu, medreselerde çeşitli alanlarda ilimlerin okutulduğunu aktarır. İhtisas medreseleri olan dâru'l-hadis ve dâru'l-Kur'an (Kurra)'ların burada yer almadığını belirtir. (Çelebi, 2001:322-324) Yine Evliya

⁷ Müderrisine yevmiye olarak o günkü para birimi ile 20-30-40-50-60 akça verilen medreselerden dolayı bu adları almışlardır.

⁸ Baltacı'ya göre, XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı topraklarında kurulmuş bulunan ve yukarıda hiyerarşik yapılanmaları ile ilgili kısaca bilgi sunulan medreselerin tam bir dökümünü vermektedir. Bu verilere göre, klâsik Osmanlı topraklarında 32 yirmili, 22 otuzlu, 29 kırklı, 147 ellili, 18 altmışlı, 4 statüsü altmışın üzerinde olan medrese bulunuyordu. Ayrıca, statüleri zaman zaman değişen 72 medrese vardı. Bunlara ilâve olarak 20 dâru'l-hadis, 15 dâru'l-kurrâ ve 7 de tıp medresesi vardır. Bu sayı, 17. ve 18. yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Bkz. Cahid Baltacı, XV.-XVI. yy.'llarda Osmanlı Medreseleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt II. 2005.

⁹ 30 ve 40 akçalı (medresede verilen maaş) medreseleri kast edilmektedir.

¹⁰ Eğitim-öğretimde öğrenci kademesi olan birinci ve ikinci sınıflar kast edilmektedir.

Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Şanlıurfa'da da toplamda üç adet dâru'l-hadis medresesinin bulunduğu nakledilmektedir. (Çelebi, 2001:153)

3.2.2. Dâru'l-Hadis

"Dâr" ile "hadis" kelimelerinin birleşimlerinden oluşan "dâru'l-hadis", Hz. Peygamber'in (as) söyledikleri, yaptıkları ve takrirlerinden oluşan hadis tedrislerinin (öğretimlerinin) uygulandığı yer anlamlarında kullanılmıştır. Bundan dolayı bu müesseselere aynı zamanda, "dâru's-sünne", "dâru's-sünneti'n-nebeviye" ya da "dâru's-sünneti'l Muhammediye" gibi isimler de verilmiştir. (Gül, 1997:15-20) Baltacı'ya göre Osmanlı Devleti'nde başlarda 20 dâru'l-hadis bulunmakla beraber bu sayı, dâru'l-kurra'larda olduğu gibi giderek artmaya başlamıştır. (Baltacı, 2005:869) Nitekim Edirne'deki dâru'l-hadis medresesinde Taşköprülüzade, Kemalpaşazade ve Kadızade gibi ünlü düşünürler ve müderrisler çeşitli dersler vermişlerdir. (Gül, 1997:137, Şanal, 2003:2) Osmanlı döneminin bilinen ilk dâru'l-hadis II. Murat döneminde Çandarlı Hayrettin Paşa tarafından İznik'te yaptırılmıştır. (Kazıcı, 1995:20) II. Murat tarafından Edirne'de bir dâru'l-hadis medresesi inşa ettirilmiştir. İstanbul'daki ilk dâru'l-hadis medresesi ise Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Sultan Süleyman bu dâru'l-hadis medresesini, medrese sisteminin en üst derecesine koymuştur. Tarihi kaynaklarda da geçtiği üzere XVII. yüzyıldaki medreselerin derece itibarıyla en yükseği ve son müderrislik mertebesi dâru'l-hadis olmuştur. (Uzunçarşılı, 1984:60) Nitekim Osmanlı müderrislerin hiyerarşik itibar derecesi¹¹ en yükseği dâru'l-hadis müderrisliği olduğu yine değişik kaynaklarda fark edilmektedir. (Yakuboğlu, 2006:106) 1914 yılında İstanbul medreselerinin hâlihazırdaki yapısal ve sistemsel tarihi ve biçimini yansıtan raporda, o dönemde İstanbul'da bulunan 9 dâru'l-hadis medresesinden dördünün yıkıldığı, ikisinin restore edilebilir olduğu, ayrıca ikisinin de başka amaçlarla kullanıldığı, yalnızca bir tanesinde hadis tedrisinin aktarıldığı belirtilmektedir. (Zengin, 2002:302-308)

3.2.3. Dâru't-Tıp

Dâru't-tıp ve daru's-şifalar tıp ilminin hem teorik hem pratik düzeyde verildiği eğitim kurumları olmuştur. (Yakuboğlu, 2006:28) Hastane bünyesindeki çalışmalarıyla uygulamalı araştırma kurumu görevini üstlenmiştir. Tıp eğitimi amacıyla müstakil biçimde kurulan bu medreseler varlığını devam ettirmiş (Zengin, 2002:219) olsa da gelişen ilmi ortama ayak uyduramama karşısında bu medreseler ve bu ilim alanındaki çalışmalar ciddi anlamda azalmaya başlamıştır. Selçuklu döneminde, Çankırı, Kayseri, Sivas medreselerinde dâru't-tıp bulunduğu kayıtlarda yer almaktadır. (Şanal, 2003:2) Osmanlı Devleti'nin bilinen ilk daru't-tıp Süleymaniye medreseleri bünyesinde kurulmuştur. Tıbbi teorik bilgilerin ve tıbbi uygulamalarının verildiği daru's-şifa ve bunların birer şubeleri şeklinde düşünülebilen daru'lakakir (Eczane), daru'zziyafe (restoran), tabhane ve imarethaneler de ilk olarak Süleymaniye medreselerinde icra edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde başlangıçta 7 adet dâru't-tıp vardı. (Baltacı, 2005,897) Bursa'da bir adet dâru't-tıp, Süleymaniye medreselerinde askeriye tabip, cerrah ve mühendis ihtiyacını karşılamak amacıyla birer dâru't-tıp ve daru's-şifa, riyaziyyat öğretimi amacıyla da dört adet daha var olmuştur. (Şanal, 2003: 151)

4. MEDRESELERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE UNSURLARI

Genel çerçevede medreselerin metodolojik tarihi arka planına Osmanlı Devleti ile bakmamız yerinde olacaktır. Hiç kuşkusuz Osmanlı medreselerinde eğitim ve öğretim yapısı olarak diğer İslam devletlerindeki benzer metotlar takip edilmiş, medreselerin sayısı arttıkça bunların eğitim sisteminde de derece ve sınıfları belli bir tertibe tabi tutulmuştur. Nitekim Osmanlı medrese eğitim sistemi Nizamiye medrese sistemini esas almış, yüzyıllarca ve hatta günümüze değin birbirine benzer bir eğitim programı şekillenmiştir. İlmi metotlarda ders sisteminin içeriğinin düzenlenmesinde Gazali ve Fahreddin Razi'nin (Yakuboğlu, 2006,:147) çizgisi benimsenmiştir.¹²

4.1. Medreselerde Okutulan Dersler

Medreselerde verilen Kur'an, hadis ve Arapça öğretimi gibi temel dersler, İslam tarihi başlangıcında camilerde verilmeye çalışılmıştır. Camiler bu anlamda İslam toplumlarının bir sosyal meclisi, eğitim tedrisi, buluşma alanı, toplantı meclisleri gibi işlev görmüştür. Dersler çoğu zaman halka da açık olabiliyordu. Müslümanların fethettikleri topraklarda yaptıkları camiler, hem ibadet merkezi hem de sosyal ve eğitimsel kurumları manasında topluma büyük hizmetler sunmuştur. (Kazıcı, 1995:225) Öyle ki tarihin ilerleyen zamanlarında El-Ezher camisinde tıp okutulduğundan bahsedilmektedir. (Taşdemirci, 1984:150)

¹¹ Bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin ilmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

¹² Bkz: Cahid Baltacı, Osmanlı Medreseleri, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.

Müslüman topraklarındaki medreselerde okutulan derslerin geniş içeriği İslami ilimler etrafında şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sıbyan mekteplerini bitirenler ile Dârü'l-Hüffâzlarda eğitim verildiği bilinmektedir. Bu medreselerin bir kısmı külliye denilecek büyüklük olup çoğunluğu yatılı ve ücretsiz (meccani) medreselerdi. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar medreselerde verilmekte olan derslerin nasıl bir sırayla takip edilmeye çalışıldığı, bu uygulamalarda sınıf ve devre sistemlerinin var olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra buralarda açtığı Sahn-ı Seman medreseleri bu alana büyük bir dönüşüm getirmiştir. (Unan, 2003:61-68) Bu medreselerde ve sonrasında diğer medreselerde takip edilecek sıra dersleri şunlar olmuştur:

a- Dini İlimler: İlm-i Kur'an, hâdis, fıkıh, akaid ve tefsir dersleri

b-Fen ve Beşeri Bilimler: Mantık, kelâm, , belâgât, nahiv, lûgât, hesap, hendese, heyet, hikmet, coğrafya ve tarih şeklinde olmuştur. (Unan, 2003:61-68)

Meşrutiyet ile birlikte medreselerin ders programlarının yeniden gözden geçirilip şekillenmesine yönelik mevcut dönemin yönetici, idari ve aydınları tarafından tartışmalar münazaralar ve çalışmalar yapılmış, bunun için görüşler açıklanmıştır. 26 Şubat 1910 tarihinde yayımlanan Medâris-i İlmiye Nizâmnamesi çerçevesinde medreselerde okutulacak derslerin sıralanışı sekiz dönemi kapsayacak şekilde sistematize edilmiştir. (Ergün, 1982:79-80)

Medâris-i İlmiye Nizamnamesinin geliştirdiği verimli ve etkili yeniliklerin başında medreselerin ders programlarına matematik, fen ve sosyal bilimler gibi derslerinin ilave edilmesi olmuştur. Genel olarak Osmanlı Devleti medreselerinde ortak okutulan derslerin belli bir program içerisinde nasıl bir sıra takip edildiği bilinmese de (Uzunçarşılı, 1984:1-3); değinildiği üzere- medrese derslerinin İslam aleminde aşağı yukarı birbirine benzer bir program ve aynı tekniklerle tedris edildiğini ve hatta derslerin yapılmadığı tatil günlerinin dahi aynı olduğu ifade edilmektedir.¹³ Bu tatil günleri günümüzde Tillo'da da perşembe gününün ikinci namazından sonra başlar, cuma akşamı uyuma vaktine kadar devam eder. Osmanlı medreselerinde dersler, ilgili oldukları ilimlerin adları ile değil, bu ilimlerle ilgili olarak okutulan bazı kitapların adları; hatta bazı medreseler içerisinde okutulan bir kitabın adıyla anılmıştır. (Unan, 2003:5) Medreselerde okutulan ders kitapları başlarda meşhur bir müderris ya da âlimin orijinal eserleri olurken, sonraki dönemlerde bu kitaplar şerhler, haşiyeler, ta'likatlar, telhis ve ihtisarlar ile dönüştürülmüştür.¹⁴ Bu şekilde kitaplar güncellenirken aynı zamanda daha da anlaşılır ve öğretilbilir bir tekniğe kavuşturulmuştur.

5. MEDRESE EĞİTİM VE ÖĞRETİM KADROSU

İslam eğitim tarihinde medreselerin ortaya çıkmasıyla, bu eğitim kurumlarında görevli olan kadronun belirlenmesi ve görev dağılımının şekillenmesi uzun bir zaman sürecinde şekillenmiştir. Bu kadro medreselerin ilerlemesiyle daha da sistemli bir yapı hainle gelmiştir. Kadroya alınma şartları giderek zorlaşmış, medreselerin gerilemesiyle buralardaki ünvanlar olabildiğince azalmaya başlamıştır. Tarihi süreç içerisinde medreselerdeki eğitim-öğretim kadroları kısaca şu şekilde olmuştur:

5.1. Baş Müderris

Konuya tarihsel perspektifle bakıldığında, baş müderris gibi bir kadronun medreselerde resmi anlamda bulunmadığı görülür. Bu durum, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde de aynı olmuştur. Şurası bir gerçek ki her ne kadar resmi anlamda böyle bir konumu işgal eden biri olmasa da, medresede görev yapanlar arasında kendisini eğitime vermiş, medresenin idaresini, düzen tertibini, gerekli bazı özel işleri yürüten birisi öne çıkmıştır. İşte bu görevi yürütenler de "**baş müderrisler**" olmuştur. Bir medresede bazen bir ya da daha fazla baş müderris olabilmıştır. Baş müderris idari işleri yürütmenin yanında, öğrencilere ilim tedrisi görevini de yapmışlardır. Alan araştırması dâhilindeki medresede, baş müderrislerin varlığı ve medrese üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde yaşayan medreselerde de halen böyle bir kadronun yer aldığı görülecektir. Böyle bir kadronun alınması için, bulunduğu medreseye karizmatik olarak varlığını geçmişten hissettirmiş olması şartı da yer almaktadır. Araştırma alanındaki medrese olan Tillo Medresesinde de (Şeyh) Molla Burhaneddin Mücahidi'nin yanında iki baş müderris bulunmaktadır. Bu iki baş müderrisin de Molla Burhaneddin Mücahidi'nin oğlu oldukları görülmektedir.

¹³ Daha geniş bilgi için bakınız; Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

¹⁴ Bu kavramlardan "Şerh", bir eserin ana metnini esas alarak bunun üzerinde açıklama ve genişletmeler yapma; "hâsiye", bir eserin anlaşılmasını kavram ve konularını berraklaştırmak için kenarına veya altına açıklamalar eklemek; "ihtisâr", bir kitaptaki bazı gereksiz ayrıntıların çıkartılarak sadeleştirilmesi ("muhtasar"); "ta'likât", bir kitabın açıklanması gereken yerler için kenarına notlar koymak veya ayrı bir kitap yazmak; "telhis" oldukça geniş olarak hazırlanan eserleri halkın veya öğrencinin daha iyi anlaması için özetlemek demektir. Bu çalışmalar kitap sayfaları üzerinde yapılabildiği gibi ayrı eserler halinde de hazırlanabiliyordu. Bkz: M. Salih Zengin, Medreseler ve Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

5.2. Müderris

Müderris ismi, Arapça bir kelime olup "tedris" kavramının mastarı ile oluşmuş ism-i fail bir yapıdadır. (Develioğlu, 1978:352) Bu kelime, farklı sözlüklerde farklı anlamlarla ifade edildiği gibi, genel olarak, “ders veren, medrese hocası” (Kanar, 2008:652) anlamında kullanılmaktadır. Müderris, klasik eğitimin verildiği yerlerde, medreselerde ya da bir camide dersleri vermeye çalışan, zamanla profesyonelleşen, hatta kimi İslam ülkelerinde profesör olarak karşılık bulan (Püküllüoğlu, 2004:950) ünvan yerine de kullanılmaktadır. Rûûs diploması olmayanların Osmanlı medreselerinde müderris olamadığı ve bu kişilerin üst düzey dersleri de verebilecek nitelikte olmadığı bilinmektedir. Müderris, Osmanlı döneminde çeşitli dersleri veren hocaları nitelemek üzere kullanılmış olmakla birlikte XIX. yüzyılda açılmış olan Batı tarzı eğitim veren kurumlardaki hocalar için de müderris kavramının uygulandığı görülmektedir. (Aydın, 2006:468) Osmanlı Devleti’ndeki eğitim kurumlarındaki kalite anlayışının, çoğu zaman medreselerden çok müderrislerin popülerliği ile öne çıkması dikkat çekicidir. Bu ünvan, özellikle doğu medreselerinde -farklı isimlerle- genel olarak, “seyda, ders veren, medrese hocası, profesör”(Kanar, 2008:652, Püküllüoğlu, 2004:950) anlamlarında kullanılmaktadır.

5.3. Muid

Arapça’dan türemiş olan "muîd" kelimesi esasında farklı manalarda kullanılmıştır. Bu kavram, özellikle eğitim konusunda kullanıldığında teknik veya istilâh olarak müzakere görevini yürüten, müderrisin derslerini öğrencilerle müzakere edip tekrarlan konuları izah etmeye çalışan bir müderris yardımcısı olarak düşünülebilir. Buna göre müîd, dersin bitiminden sonra dersin pekiştirilmesinde öğrenci ve müderris arasında aracı rol oynayan ara kadro görevini görmektedir. Öğrencinin müderrise göre müîdler ile daha iyi anlaşmaları, onlara çekinmeden daha rahat soru sormaları bu kadroyu medrese için değerli kılmaktadır. Günümüzde yaşayan medreselerde bunlara benzer kadro artık bulunmamaktadır. Belki medresede mücaz olmuş ama medreseden ayrılmamış ve medrese işlerinin devamında yardımcı olan mezun öğrenciler için kullanılabilir. Bu da tamamen gönüllülük esasına ve baş müderrislerin onayına bağlıdır. Müîdler klasik medreselerde özellikle ezberi yapılacak metinlerin aktarılmasında aktif roller oynamıştır.

“Müîd” kelimesi günümüzde üniversitelerde araştırma görevlisi ya da asistan olarak karşılık bulan kadroya tekabül edilebilir. Ayrıca, Mısır’daki medreselerde özellikle XV. Ve XVI. yüzyıllarda müîd haricinde başka bir kadro olan ve günümüz tabiriyle ile doçent ya da doktor öğretim üyesi kadrosunda sayılacak, *müfid*’ler de var olmuştur. Müfid akademik kadro ve yetki derecesi itibariyle müîdlerden daha üsttün olmuşlardır. Osmanlı medreselerinde bu kadroya pek rastlanılmamaktadır. (Gül, 1997:14) Muidler, eğitime başladıkları ilk zamanlardan itibaren öğrenciler arasında liyakat ve ehliyet bakımından en göze çarpan talebeler arasından seçilmektedir. Müîdler, talebelerle birlikte yaşamlarına devam ederlerdi. Bazı medreselerde bu kadroda birden fazla kişi görev yapabilmıştır. Bu sayı medresenin büyüklüğüne göre değişmektedir. (Kazıcı, 1995:378) Uzunçarşılı’ya göre müîdler ellili ve aşağısındaki medreselerde bulunduğunu, bunların müderrisler gibi tayin edildiğini ve beş yıla kadar görevlerine bu şekilde devam ettiğini ifade etmiştir. (Uzunçarşılı, 1984:7)

5.4. Talebe (Danişment, Suh-x-te)

İslam eğitim ve öğretim tarihinde medreselerin var olma sebebi kuşkusuz öğrencilerdir. Bunun için medreseye kabul edilen öğrencilerin özellikle yatılı olması hasebiyle sağlıklı olmalarına dikkat edilirdi. Çoğunlukla yerlerde oturarak önlerine aldıkları rahleler ile müderrislerinin etrafında halkalar oluşturarak derslerini tedris etmekteydiler. Kitaplarının yanında defterler de bulundurur veya kitaplarının üzerlerine haşiyeler ekleyerek derslerine devam etmeye özen gösterirlerdi. (Zengin, 2002:71) Medreselerde öğrencilere genellikle, “danişmente”, “suhte”, ya da “talebe” denilmiştir. (Kazıcı, 1997:382) Medreselerdeki talebeler, erkek olup tam radikal bir yaş sınırının konulmadığını görmekteyiz. Ama genel itibariyle bilişsel anlamda okuma ve yazmaya elverişli olduğu andan itibaren talebeler medreselere alınmıştır. Osmanlıların medreseye verdiği önemle birlikte, medreselerin ve öğrencilerin bakımından sorumlu vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar medresenin tüm eğitim-öğretim ve yaşam gerekliliklerini karşılamakla sorumlu olmuşlardır. (Yakuboğlu,2006:222-224)

Medresede eğitim gören öğrenci sayıları, medreselerin geçmişi, tanınırlığı ve büyüklüğüne göre değişmekteydi. Bir müderris genellikle 20 öğrenciden fazla talebe almamaktaydı. Medresede eğitim alan talebeler, müderrislerin referans ve önerileri ile İslam dünyasında zamanının meşhur ilim ve bilim merkezlerinden; Kahire, Semerkant, Buhara, Mâverâünnehir, Bağdat ve Şam gibi yerlere gönderilmeye

çalışılmıştır. Buralara gidip icazet olarak dönen öğrenciler döndükleri yerlerde müderrislik görevi için makul medreselere başvuruda bulunmaktaydılar.

6. MEDRESELERDE İCAZET GELENEĞİ

Sözlük anlamı izin vermek, müsaade etmek olan **icazet**, belge mahiyetinde medreselerde müderrisin talebesine gerekli ilimlerin verildiğini belirten diplomadır. Osmanlı medrese teşkilatında "hâric" ve "dâhil" derslerini görmüş olan öğrenci, "Sahn-ı Semân" (Atay, 1983:101) veya "Süleymaniye" seviyesindeki medreselerden eğitim aldıktan sonra mezun olarak icazetlerini alır. İcazet alan kişi müderrislik yapabilme yolunda ilk imkânı elde etmiş olur. (Uzunçarşılı, 1984:45) Genel olarak Osmanlı medreselerindeki icazetlerde; öğrencinin adı ile başlanır, hocası ve hocasının da hocası biçiminde olabildiğince geriye doğru bir sıra takip edilir. (Atay, 1983:102) İcazetnameler, müderrisler tarafından kendi adlarına tanzim edilir ve medrese adı belirtilmezdi. Öğrencinin eğitim gördüğü ilimler ve Hz. Muhammed (as)'den itibaren alimler zinciri sıralanır; en sonunda icazet alan öğrenci (mücaz) kaydedilmek suretiyle icazetname tanzim edilir. (Yakuboğlu, 2006:29) Modern anlamda sınıf sisteminin uygulanmadığı, daha ziyade ferdi eğitimin verildiği derslerin içeriği, öğrenciden sorumlu hocanın kararı ve baş müderrisin izni ile öğrencinin genel yetenek ve seviyesine göre belirlenirdi. Ortalama sekiz yıl süren eğitim, klasik sıra dersleri ve ezberler tamamlanıp gerekli değerlendirmelerden sonra öğrenciye verilen diploma niteliğindeki "icazetname" ile sona ererdi. (Akgündüz, 2008:427-431)

Klasik anlamda icazetlerde; Allah'a hamd ve övgüler, Hz. Peygamber'e (as) ve ashabına övgüler, bilgelere (âlimlere) övgüler, icazetin önemi, talebenin ve hocasının adları, okutulan kitaplar ve derslerin adları, Hz. Peygamber(as)'e kadar hocalar silsilesi, müderrisin dilekleri ve tavsiyeleri, imza ve tarih yer alırdı. (Atay, 1983:102-103)

7. MEDRESELERİN DEĞİŞİM SÜRECİ

14. ve 15. yüzyıl sonlarına kadar bilim ve ilimden uzak, karanlık çağını yaşayan Avrupa'da rönesansın etkisiyle, 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da ve dünyada birçok konuda bilimsel ve teknik ilerlemeler kaydedilmiştir. (Sayılı, 1963:5-69; Şanal, 2003:152) İslam dünyasına bakıldığında ise, 16. yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasında sorgulamacı bir düşünce sistemine dayanan ve akli olarak da nitelendirilen disiplinlerden uzaklaşmalar meydana gelmiştir. Bundan dolayı da müspet ilimler naklî ilimlerin gölgesinde kalmaya başlamıştır.

Avrupa'da meydana gelen ilmi gelişmeler genel olarak Müslümanlar arasında özde Osmanlı ilim adamlarında bazı endişeler meydana getirmiştir. Bu endişelerden dolayı akli ilimlere olan mesafe daha da artmaya başlamıştır. Böylece Ortaçağ İslam dünyasında var olan bilimsel çalışma hızı ve kalitesi tedrici olarak yavaşlamıştır. Yavaşlamanın eğitim ve toplum üzerindeki etkileri gözle görülür olmuştur. (Zengin, 2002:401) Bundan dolayı İslam eğitim alanında gelişim ve ilerlemenin aksine önce duraklamaya daha sonra da gerilemenin başladığı fark edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri yapının ve idari yönetimin daha iyi işlenmesine yönelik ihtiyaç duyulan personellerin yetiştirilmesi için yeni okullar açılmış ve bu okullar desteklenmiştir. Haliyle klasik usulde medreseler askıda bırakılmıştır. (Ergün, 1982:328) Özellikle buna benzer uygulamalar II. Mahmut (1808-1839) ve Tanzimat dönemlerinde sık sık görülmüştür. Osmanlı'nın kısmi batılılaşma temayülü ile medreseler artık tamamen halkın ve dergâhların kontrolünde eğitim vermeye çalışmıştır. Bu durum zamanla medreseyi zayıflatmış ve toplumun eğitim ihtiyacını karşılamayacak dereceye getirmiştir. Uygulamalar, mektep-medrese kavgasına ve toplum tabanında da iki kurum arasında çetrefilli bir anlaşmazlığa yol açmıştır. Medreselerdeki eğitimin hem akademik hem de teknik bakımından kendini yenileyememesi, mevcut eğitim sistemini zayıflatmış ve işlevsiz bir duruma getirmiştir. Nitekim, o tarihten başlayarak günümüze doğru medresenin, daha çok kültürel bir unsur olarak algılanmaya başladığı görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı medrese gibi bir eğitim biriminin kurumsallık niteliğinin ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir.¹⁵

Medreselerde meydana gelen bozulmalar belli çerçevede, kısmi dar nedenlere bağlanamaz. Netice itibariyle bozulmanın hem akademik alanda hem de siyasal alandaki bir takım gelişmeler ve müdahalelere bağlı olarak gerçekleştiğini belirtmek mümkündür. Medreseler tarihsel süreçte ortadan kalkmadı, bunun yerine bugünkü son haliyle evrildi. Tillo Medresesi bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Klasik yapısını hem eğitim kurumu

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Yaka, a.g.e., s. 59.; Kütükoğlu, a.g.m., s. 58.; İlhan Tekeli, Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler, Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İstanbul 1985, s. 457.; Hasan Şahin, Osmanlı Devletinde Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin İşlevlerini Yitirmesinin Sebepleri Üzerine, A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, Erzurum, 1999, s. 253.

olarak korumuş olan medreselere bakmak hem de medresenin içinde barındığı toplumsal yapının incelenmesi bu açıdan önemlidir. Dile getirilen böyle bir örneğinin (Tillo Medresesi) genel işleyişine bakmadan önce, böyle bir kurumun var olduğu alanın (Siirt-Tillo) sosyal ve eğitiminin birçok unsuruna dikkat çekilmelidir.

8. TILLO MEDRESESİ

Tarihi-geleneksel ve halk arasında kullanılan isim olan Tillo, bir müddet “Aydınlar” olarak kullanılmıştır. 2014 de çıkarılan yasa ile eski ismi olan Tillo’ya kavuşmuştur. Tillo isminin kaynağına bakıldığında, Süryanicede “*yüksek ruhlar*”, Arapçada ise, “*yüksek yer*” (Arslan 2006:23) anlamına gelmektedir.

Tillo Medresesi resmîyette Tillo Kur’an Kursu olarak anılmaktadır. Verilen dersler, bu anlamda Kur’an kursu eğitimini de kapsayan bir işlev görmektedir. İsteyenler Kur’an kursu eğitimini aldıktan sonra medresede kalıp eğitimine ortalama sekiz sene sürecek olan klasik medresede devam edebilmektedir.

Tillo Medresesinde, ek ve ana binalarda birer tane bulunmak üzere berberhane, kantinler, terziler ve ihtiyaç duyulması durumunda ilk yardımın yapılacağı küçük iki sağlık kabini, gerekli bazı ilk yardım malzemeleri gibi yaşam şartlarına uygun ortamlar bulundurulmaktadır. Bu işler, genelde müderrisler, mücazlar ve bu işlerden anlayan öğrenciler tarafından tertiplenmektedir.

8.1. Medresenin Kurumsal ve Eğitim-Öğretim Yapısı

Öğrencilerin yukarıda ifade edilen geçiş aşamasını teşkil eden, medresenin birinci kademesi olarak kabul edilen seviyeyi geçtikten sonra ana binaya geçmeleri; sırasıyla dört eğitim aşamasından geçmelerine bağlıdır: Temel İslami bilgiler, Tecvid, Hafızlık, Temel Arapça. Bu eğitim süreci içerisinde; **Temel İslami Eğitim**: Tecvit, Hafızlık, Temel Arapça Bunun yanında medresede verilmekte olan temel Arapça eğitimin aşamalarını Şu Şekilde meydana gelmektedir: **Sarf Bölümünde**; Emsile, Bina, Izzi **Nahiv bölümünde** ise; Avvamil, Birgevi, Zuruf, Terkib, Ecrumiye Şerhi, Kevakib Eddurriyye dersler okutulmaktadır.

Medresede okutulan kitapların basım yeri Beyrut ve yayınevi *Dar’ul Minhac*’tır. Bu nüshaların kullanılma sebebi de, müderrislerin ifadesi ile bunların dışında kalanların yeterince kaliteli olmamasıdır. Medresenin, diğer ülkelerin medreseleri ile hem eğitim alanında hem de diğer dini grupsallık bazında, herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Medrese mensupları, Suriye, Irak ve Mısır gibi ülkelerin klasik eğitim anlayışlarının itikâdi anlamda tarihi süreçte eskisi gibi olmadıklarını, itikadi açıdan en iyi eğitim kurumlarının Türkiye’de bulunan medreseler olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Moritanya¹⁶ medreselerinin bu açıdan Tillo Medresesine en yakın medreseler olduğu ifade edilmektedir.

Tillo’da yaşamış olan İsmail Fakirullah ve talebesi Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi, geleneksel medrese alanının baş mimarları olarak tanınmaktadırlar. Bu geleneğin devamı sağlanmaya çalışılsa da Tillo’da uzun süre düzenli ve geniş çaplı bir medrese yapılanması meydana getirilememiştir. Tillo Medresesi, teknolojik ve modern gelişmeler karşısında, düzenli ve programlı şekillenme sürecine girmesi, 1960 yılından itibaren Molla Burhaneddin Mücahidi ile olmuştur. İcazetini 1958 yılında alan Mücahidi, o zamandan beri Tillo’da ders verdiğini dile getirmektedir. Medresedeki ders verme işlemine bir öğrenci ile başladığını dile getiren Molla Burhaneddin –ki medrese mensupları onu büyük seyda, üstad, şeyh gibi vasıflarla adlandırmaktadır- icazetini de Molla Halil’in oğlu, Molla Mustafa’nın torunu olan Molla Abdullah’tan almıştır. Askerden Tillo’ya dönüşü ile eğitim-öğretim çalışmalarına başlayan Molla Burhaneddin’in zamanla Tillo Medresesinin bölge çapında tanınmasına hızlı bir biçimde vesile olduğu görülmektedir.¹⁷ Kurulma sürecinden 2002’ye kadar özellikle, “28 Şubat süreci”nde büyük zorluklar yaşadıklarını ifade eden Molla Burhaneddin, bu zorlukların zamanla medrese için pozitif bir unsur teşkil ettiğini dile getirmektedir.

Uzun yıllardır klasik eğitimin verildiği yerler arasında akla ilk gelen Tillo Medresesidir. Molla Burhaneddin Mücahidi’nin girişimiyle –günümüz koşullarında- şekillenmeye başlayan Tillo Medresesi, 1945’lerden itibaren klasik anlamda eğitim çalışmalarını sürdürmekte, toplum içindeki saygınlığını kaybetmeyerek geleneksel medrese eğitimini devam ettirmektedir.

¹⁶ Moritanya, resmi adıyla “*Moritanya İslam Cumhuriyeti*”, bir kuzeybatı Afrika ülkesidir. Moritanyalılar genel itibarıyla sakin ve dindar insanlardır. Batı Afrika’daki eski ilmi gelenekleri çöl medreselerinde devam ettiriyorlar. Bu medreselerde ezbere dayalı dini eğitim verilmektedir. Bu eğitimin bir sonucu olarak normal hafızların yanında bir de hadis hafızları vardır.

¹⁷ Nitekim görüşme esnasında bir medrese hocası şunları belirtmektedir:

“*Temel amacı eğitimden ibaret olan Tillo medreselerinin şu an itibarıyla, Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman gibi yerlerde şubeleri vardır. Kısa zaman önce Malatya, Elazığ gibi illerde de yeni medrese temelleri atılmıştır. Bunların eğitime açılışının da fazla zaman almayacağı düşünülmektedir. Bunlar daha bitmeden yeni yerlere de Tillo medreselerinin şubelerinin açılması düşünülmektedir. Bu ve aynı şekilde kurulacak olan tüm medreselerinin temel adı “Tillo” olacaktır. Fazladan bir isim konulacaksa da bu ismin önüne muhakkak “Tillo” eklenilmesi düşünülmektedir.*”

Genel olarak medrese mensupları yani medresede yaşayanlar, medreselerin halk, özellikle de bölge toplumu için birer ihtiyaç olduğunu, örneklerinin diğer bölgelerde de uygulanması gerektiğini savunmaktadırlar. Medreseye ırk, ten, dil, bölge, şehir, dini grup, cemaat veya tarikat farklılıkları dikkate alınmadan öğrenci alımları yapılmakta, fakat özellikle itikadi mezhep konusuna –örneğin Vahhabilige karşı ciddi bir karşı duruşa sahiptirler- dikkat edilmektedir. Bunun için, medresede ehl-i sünnet ve'l cemaat anlayışına bağlılık şartı gözetilir. Medresedeki talebe-müdürris arasındaki saygı sevgi ve sosyal ilişkiler, bunların birbirleriyle olan iletişim biçimleri, giyim konusundaki belli şartlar, sosyal eğlence çeşitleri hakkındaki görüşleri, medresede yapılmaya devam eden fakat öğrenci ve hocalar için zorunlu olarak kabul edilmeyen bazı hususlar, klasik Şafii kültürünce şekillenmiş olan medresede, tasavvufi manadaki yansımalarını göstermektedir.

İslam âleminde özellikle tasavvuf anlayışında şeyhlik rolü oldukça önemlidir. Bunun bölge toplumu üzerindeki rolü de etkindir. Tillo Medresesinde, Molla Burhaneddin bu çerçevede dile getirilen şeyhlik vasfına ulaşmış, herkesçe kabul görmüş bir şahsiyettir. Fakat hem kendisi, hem yakın çevresi, hem de bölge halkı kendisi için şeyh yerine molla vasfını kullanmaktadır. Bunun yanında medrese mensupları kendisi için; “Büyük Seyda” ya da tek başına özel olarak kullanıldığında “Seyda” demektirler. Esasında diğer müdürrisler için de seyda ismi kullanılmakta, fakat Molla Burhaneddin kastedilmek istendiğinde ya sade bir “Seyda” tabiri ya da “Büyük Seyda” (Molla Burhaneddin) vasfı kullanılır. Medresede birer müdürris olarak hizmetlerde bulunmak kolay bir süreç değildir. Burada müdürris olarak görev almak için öncelikle Tillo Medresesinden mücaz olma şartı aranmaktadır. Mücaz olma süresince kişilik, ahlaki duruş ve eğitimdeki başarı müdürris olabilme konusunda önemlidir. Bunun için baş müdürrislerin ve özel olarak Molla Burhaneddin’in güvenini kazanmak ve icazetini almak gerekir. Medresede öğrencilikteki gibi müdürris olmada Nakşi geleneğe bağlılık şartı aranmamaktadır.

Medresede görevli olan fakat müdürris olmayan bazı alanlarda hizmetleri yürüten kadrolar da mevcuttur. Bunlardan en dikkat çeken mirliktir. **Mir**, Farsça kökünden gelen eskiden *başkan* kavramının yerine kullanılan bir terimdir. Botan bölgesi olarak bilinen bu coğrafyada mir kelimesi toplumda idari olarak sıkça kullanılırdı. Arapçadaki amir ve buyuran anlamı dışında, Farsçada hükümdarlık veya buna yakın olarak mirza anlamında bile kullanılmıştır. Medresede mir olarak görev almaya layık görülen öğrenciler, yıllarca süren eğitim-öğretimden sonra icazet alan veya icazet almaya yakın, yaşça ileride sayılan, eğitim-öğretim süresince uzun süre medresede bulunmakta olan öğrenciler arasından seçilirdi. Mirler, medresede daha ziyade alt seviyede sayılabilecek idari asayiş ve işlerden sorumludur.

Medresede eğitim-öğretim kadrosu dışında gece nöbetçisi olarak bilinen diğer bir görev de *harisliktir*. **Haris**, kavramsal olarak Arapça kökenden gelmekte, medresedeki rolü *koruyucu nöbetçi*dir. Harisler mir durumunda olduğu gibi iki kişiden müteşekkildir. Seçilmeleri de mirler gibi dönüşümlü olarak, ders okuma derecesi bakımından önde olanlar arasından seçilir ve genel itibariyle bunlar mücazlardan oluşmaktadır. Medresede kalan herkesi (müdürrisler dâhil) sabah namazına kaldırmak harislerin görevidir. Gece boyunca medresenin asayişinden, giriş çıkışlardan, düzen ve tertipten harisler sorumludur. Giriş çıkışların bilgisi nöbet defterlerine harisler tarafından kaydedilmektedir.

Eğitim-öğretim kadrosu dışında görevli diğer bir sorumlu olan *dorçu*, sıra anlamında devir kelimesinden türemiştir. **Dorçu** genel olarak medresede yemekhane işleriyle meşgul olan kişiye verilen isimdir. Dorçular medrese öğrencileri arasında tedrici olarak görevlendirilir. Son zamanlarda Tillo Medresesinde artan öğrenci sayısına bağlı olarak gerekli görülen profesyonel temizlik desteği için dışarıdan tutulan personeller de vardır. Dorçuluğun görevleri arasında; yemekhanede sofraların kurulması, yemekhane temizliği, yemek düzeninin sağlanması, yemek duasının yapılması gibi işler yer almaktadır. Yemekhanede yemekler hazır olduktan sonra sofralar kurulur ve mirlere yemeğe geçmenin uygun olduğu haberi verilir, mir de öğrencilere seslenerek yemeğin hazır olduğunu, yemekhaneye geçilebileceğini yüksek sesle ilan eder.

8.2. Medresede Derslerin İşleniş Yöntemi ve Çalışma Ortamı

Medresede verilen dersler genel olarak hocaların özel ders odalarında ve yerde oturularak işlenmektedir. Dersler klasik ezber metotları ile verilmektedir. Eğitimin ana dersleri Arapça etrafında şekillenmektedir. Medresede eğitim-öğretimin başlaması ile birlikte hangi öğrencinin hangi müdürristen ders alacağı baş müdürris tarafından belirlenir. Her müdürrise ortalama 20 ila 30 öğrenci arasında bir sayı düşmektedir.

Medresede 700'den fazla öğrencinin olduğu görülmektedir.¹⁸ Hocadan alınacak derse gidecek öğrenci sırası ve tertibi hoca tarafından belirlenir. Bu düzen eğitim süresince devam eder. Derse başlama; besmele, hamd, salavat ve dua ile başlar. Ders bitimi de aynı biçimde gerçekleşir.

Medresede öğrenciler, kahvaltılarını yaptıktan sonra mütalaa¹⁹ salonuna geçer. Ana derslerine başlamadan önce, daha önce almış oldukları dersleri ve o günkü dersleri için önde olanlardan veya mücazlardan (bunlara müid görevi de denilebilir) destek alır. Medresede yapılmakta olan bu müzakere temelde üç işlem etrafında şekillenmektedir: “*alt ders müzakeresi*” önceden verilmiş olan derslerin tekrarı; “*ders müzakeresi*” mevcut günkü ders; son olarak “*geçmiş ders müzakeresi*” bu da bitirilmiş kitapların tekrarıdır.

Medresede yapılan sınavlar öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinin şekillenmesinde anahtar rol oynamaktadır. Her ayın ilk çarşamba günü, medresede sınavlar yapılır. Sınavlar sabah saatlerinde, süresi ortalama bir iki saat arasında değişen yazılı ve sözlü imtihanlar ile uygulanmaktadır. Sınavlar genel olarak öğrencilerin ezberledikleri metinlerinin kontrol edilmesi ve önceden verilmiş olan derslerin durumunun kontrolü biçiminde olmaktadır. Sınavlar, dört ya da beş müderrisin kontrolünde kendilerine baş müderrisçe verilen görevlendirmeler ile icra edilmektedir. Sınav sonuçları, sınavın bitimiyle birlikte değerlendirmeye alınır ve aynı gün içerisinde, önceden belirlenmiş komisyon tarafından ilan edilir. Yapılan sınavlardan geçme notu 70'dir. Sınavdan 90 ve daha fazla puan alan öğrencilere ise teşekkür belgesi takdim edilir.

Eğitim süresince klasik sıra kitaplarına bağımlı kalınma durumu, yalnızca Tillo'ya mahsus bir uygulama değildir. Uygulama, bölgedeki diğer medreselerin yanı sıra bazı ülkelerin (Suriye, Irak gibi) medreselerinde de aynı tertip vardır. Medrese için perşembe ikindi namazıyla başlayan ve cuma gününü de kapsayan tatil günleri çeşitli sosyal ve dini aktiviteler ile kutlanır. Cuma günü tam tatil günü olarak icra edilir. Bu günlerde Arapça mevlit veya Şafii fakihlerinden Hasan el-Artuşî el-Batei'nin Kürtçe okunan yemekli “Mevlid-i Şerif”i ile akşam boyunca eğlenilir. Bu eğlenmeler geleneksel makul oyunlar, ilahiler şeklinde olabilmektedir.

8.3. Tillo Medreselerinde Tasavvuf-Tarikat-Medrese İlişkisinde Geleneksel Eğitim

Nakşibendi Tarikatının Siirt, Diyarbakır, Batman, Van, Hakkâri ve Mutki gibi yerlerinde Kürt şeyhleri ön planda olmaktadır. Türkiye'nin batısına oranla, Kürt nüfuslu bölgelerde klasik şeyhlik kültürünün nispeten daha çok olması, hiç şüphesiz ki, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda tarikat karşıtı uygulamaların daha az olması ile açıklanabilir. Ayrıca bu durum, Mevlânâ Hâlid'in ve beraberindekilerin Kürtlere karşı hususi ve devamlı bağlılıkları ile de yorumlanmaktadır. (Yüksel, 1993: 64-66) Şeriata riayet etme konusunda ön plana çıkmaya çalışan Nakşibendilik, farklı şekillerde de vasıflandırılabilir. Ağırbaşlı bir tarikat olarak da niteleme yoluna gidilen Nakşibendilik, başka gruplara şöhret kazandıran daha gösterişli uygulamalardan kaçınan ve kendi zikirlerini de sessizce uygulayıp sadece kalbe hapsedmekte ısrarcı davranmakla karakterize edilebilmektedir. (Algar, 2007:267.) Tasavvuf-tarikat ilişkisinde eğitime fazla yer verilmediği fakat tasavvufun fiili yansımalarının daha çok tekke ve zaviyelerde görüldüğü ifade edilebilir. Fakat bunun öğretici tarafı, tasavvufi yaşam şartları içerisindeki ilim tahsilinin mahalli alanı da kuşkusuz medreseler olmuştur. Önceki konularda değinildiği üzere birçok tasavvuf ehli ilim erbabı, zamanlarının çoğunu medreselerde geçirmişlerdir. Bu çerçevede medreselerde öğreten ve öğrenenlerin, daha çok tasavvuf ehli olmasından kaynaklı olarak, okutulan dersler ve eserler de bu minvalde tasavvufi bir biçim almıştır. Aynı şekilde medresenin sosyal ve kültürel yapısı da geleneksel olarak, bu şekilde tasavvuf eksenli olmuş ve devamlılığını da bu biçimde korumaya çalışmıştır. Tillo medresesi, bu açıdan nevi şahsına münhasır bir nitelik taşımaktadır. Geleneksel medrese yapısı dâhilinde tasavvufi bir gruplaşmanın medresede kabulü yukarıdaki görüşler ile doğru orantılı olarak tarif edilebilir. Nitekim, bu durumun Tillo Medresesi üzerindeki durumu somut olarak gözlemlenebilmektedir.

Tillo medresesinde, tasavvufi düşünce olarak tarikat yapılanmaları arasında özellikle Nakşibendilik ve Kadirilik ön planda olmaktadır. Medresede yemek yeme şekillerinden giyim biçimlerine kadar, sosyal yaşam ve eğitimin her alanında tasavvufi yansımalar görmek mümkündür. Hocalar ve öğrenciler, bol elbiseler ve özellikle takke giymeye özen göstermektedirler. Medresede cübbe, sarık gibi giyim tarzları eskilere nazaran oldukça azalmış durumdadır. Fakat özellikle Molla Burhaneddin Mücahidi'nin kendisi ve kendisiyle birlikte

¹⁸ Pandemi kuralları ile birlikte, yüz yüze eğitime ara verilmiş ve tüm öğrenciler evlerine gönderilmiştir. Medresede sadece Molla Burhaneddin, baş müderrisler, bazı müderrisler ve mücaz ile icazete yakın birkaç öğrenci kalmıştır. Bu öğrencilerin de yerleşim yerleri Tillo ve buraya yakın yerleşim yerleri olmaktadır.

¹⁹ Mutalaa kavramının terimsel anlamı, okumaya, ders çalışmaya ayrılan zaman, etüt, irdeleme, müzakere, görüş, düşünce belirtimi ve paylaşımı gibi terimlerin karşılığını teşkil etmektedir. Bkz. Ferit Develioğlu, Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1978.

yakın çevresi bu sünnete oldukça riayet göstermektedirler. Tasavvuftaki müridin mürşide olan itaat zorunluluğunun etkileri medreseye de yansıyabilmiştir. Tabi buradaki mürit-mürşit ilişkisi, müderris-talebe eksenli olmaktadır. Medresede dünyevi lezzetlerin izlerine rastlamak oldukça zordur. Yemek adabına ve özellikle aşırıya kaçmayacak miktarda yenilmesine özen gösterilir. Bu durum yine tasavvufi bir züht anlayışı ile açıklanmaktadır. Her perşembe günü yapılan hatme-i şeriflere katılmak zorunlu değildir. Bu hatmeler Nakşi geleneğine göre icra edilmektedir. Nakşi şeyhlerden el almamış, tövbesini yapmamış kişilerin hatmelere katılması yasaktır.

Medresede her cuma yatsı namazından sonra Molla Burhaneddin Mücahidi tarafından umuma açık hadis dersleri yapılmaktadır. Hadis dersine, hafız olan öğrencilerden birinin okuduğu Haşr suresinin son iki ayeti ile başlanır. Sonra herhangi bir müderris hadisleri önce Arapça okur ve hadislerin açıklamaları detaylı bir şekilde Molla Burhaneddin yapar. O günkü hadis dersi bittikten sonra ise büyük talebelerden ikisi, Said Nursi'nin müellifi olduğu Risale-i Nur külliyyatından bir miktar okur. Sohbetin bu kısmı, öğrenciler tarafından verilir. Kendileri, okunacak yerleri önceden belirlemiş olup sohbeti mümkün mertebe kısa tutmaya çalışırlar. Bu derslere (bizim de katılım sağladığımız gibi) bazen misafirler de katılabilmektedir. Bu derslerde Kütübi Sitte'den hadis kitapları takip edilir. Hadis dersinden sonra Risale'den pasajlar ile ek ders yapılır. Hadis derslerinde, hadisler kelime kelime irdelenerek sohbet yapılır. Molla Burhaneddin'in yaptığı bu derse katılanlar, istedikleri yerde düşüncelerini ifade edebilmekte ve sorular sorabilmektedir. Bu ders esnasında herhangi bir konuda uzun uzun irdelemeli münazaralar yapılabilmektedir. Molla Burhaneddin, yapılan tüm yorum ya da soruları dikkatle dinler ve son eklemeleri de kendisi yapar. Derslerde hafız olan bir hocanın ve talebelerin bulunması, Kur'an'dan örnekler verilmesi hasebiyle derse farklı bir hava katmaktadır. Bu çerçevede hadisler, önce ayetler ışığında sonra hadisler ve daha sonra ilim ehli düşünürlerin yaklaşımlarıyla en sonda da kendi yaptıkları yorumlar ile anlaşılmaya çalışılır.

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin güneydoğusunda uzun yıllardır klasik eğitim usulünde hizmet vermeye devam eden ve araştırmamız konu olan Tillo Medresesi, şimdiki halini, toplumsal doğallığın birer semeresi olarak –başta olduğu gibi bugün de- sürdürmektedir. Bazı zorluklar ile eğitimin devam ettirilmesi sağlanan medrese, toplumca benimsenmiş ve desteklenmektedir. Fakat desteğin derecesinin ve şeklinin tartışılır durumda olduğu söylenebilir. Bu konunun bilimsel teknikler ile ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde vakıflarca ayakta durmaya çalışan medreseler, bugün devletin yanı sıra diğer hiçbir özel ve kamu kurumundan herhangi bir maddi destek almamaktadır. Belli bir vakıf geliri de olmayan Tillo medresesi, politik veya ideolojik duruşlardan uzak durmaya özellikle dikkat etmektedir. Öğrenciler medresenin imkânları çerçevesinde hijyen, yemek, güvenlik ve sağlık gibi çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarını kendi çabalarıyla tamamlamaya özen göstermektedir. Bu durumun öğrenci-medrese arasında yakın bir bağ meydana getirdiği dile getirilebilir. Öyleki öğrenciler katılımcı roller ile kendisini medresede bir aidiyet duygusu içerisinde hissetmektedir. Eskiden sadece kapalı bir alanda, klasik medrese görevini üstlenmiş olan medrese, özellikle son on yılda daha da legal anlamda kurumsallaşmaya gitme imkânı bulmuştur. Bu çerçevede resmi olarak medrese “Tillo Yatılı Erkek Kur'an Kursu” olarak bilinmektedir. Ancak bölge halkı için bir Kur'an Kursundan çok daha farklı nitelikleri de taşımaktadır. Halk arasında bilinen şekliyle Tillo Medresesi, kadim medreselerin ayakta duran en büyük temsilcilerinden birisi ve hatta en büyük temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bölgede küçük çaplı birçok medrese olmasına karşın, bu denli büyük çapta kurumsallaşmış başka bir klasik eğitim kurumuna rastlanılmamaktadır. Tillo Medresesi ehl-i sünnet ve'l cemaat ekseninde, Şafii-Nakşibendi ekolüne bağlı kalarak hizmetini yıllardır devam ettirmektedir.

Öğrencilerin, gelecekte medrese kültürünü devam etmeye meyilli oldukları ve böyle bir amacı benimsedikleri ifade edilebilir. Ayrıca medresede yaşayan müderris ve öğrenciler, amaçlara ulaşılması ile medresenin başarılarla dolu mazisine dönüleceğine inanmaktadır. Hatta mümkün olduğu takdirde yapılan hataların tekrarlanmaması koşulu ile, dönemin başarılarındaki mevcut tanınmış medreselere, yenilerinin de eklenebileceğini düşünmektedir. Tüm bunlara dayanarak söylenilebilir ki, menfi amaçlar olmazsa medrese bünyesinde verilecek eğitim-öğretim toplum için çok yönlü bir ilaç olacaktır. Toplumsal sorunların çoğuna bu şekilde temelden çözümler üretileceğine inanılmaktadır. Özellikle siyasal ve eğitim sorunları çözümünü için bu kurumlar, bölge halkına alternatifler sunmaktadır.

Geçmişten günümüze medreselerin yanı sıra tekke ve zaviyeler aracılığıyla ve dini hassasiyetler ile şekillenen bu mekânlar, toplumun maddi ve manevi çeşitli ihtiyaçların karşılamış ve hatta yapılan sosyal getiriler ile devlet için yardımcı sosyal kurumlar olmuşlardır. Buna göre medreseler dışarıdan görüldüğü gibi toplumdan kopuk salt bir klasik eğitim kurumu olarak düşünülemez. Bunun en açık örneği, günümüzde

yaşamaya devam eden ve klasik bir eğitim kurumu olan Tillo Medresesidir. Tillo Medresesi mazisi ve gelecekte teşkil edilecek yeni şubeleri ile topluma yapacağı katkılar ve genel olarak klasik medreselerin var olması, çoğalmasa, imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri ile yapılacak karşılaştırmalar için önemli ipuçları sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, M. (2008). Osmanlı Dönemi Urfa Medreseleri ve Tedrisat Hayatı, İSTEM, Yıl:6, Sayı:11. s.113-121.
- Akyüz, Y. (1983). Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1993'e), Damla Yayınevi, İstanbul.
- Algar, H. (2007), Nakşibendilik, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Altan, B. (2019). Cizre Kazası Rüşdiye Mektebi, Tarihin İzinde Bir Ömür, Prof. Dr. Nuri Yavuz'a Armağan, (Edit. Necdet Hayta, Bahattin Demirtaş, Mustafa Can), Berikan Yayınevi, Ankara, s. 64-85.
- Arslan, H. (2006). Yüksek Ruhlar ve Aydınlar Yurdu "TİLLO", İstanbul, Sponsor: Adnan Çelebi, Simurg Eğitim Danış. Ar-Ge Dil ve Kültür Hiz.
- Atay, H. (1983). Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi: Medrese Programları-İcazetnameler-İslahat Hareketleri, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. A. (2006). Medrese, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: DGA Yayınları, 2006, C.31.
- Baltacı, C. (1976). Osmanlı Medreseleri, İrfan Matbaası, İstanbul.
- Baltacı, C. (2005). XV.-XVI. yy.'larda Osmanlı Medreseleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt II.
- Bayraktar, M. (2006). Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi, Biyografi.net, İstanbul.
- Cebecioğlu, E. (1997). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara,
- Çelebi, E. (2001). Evliya Çelebi Seyahatnamesi, yay. haz. Yücel Dağlı-Seyyid Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demiralp, Y. (1997). Erken Dönem Osmanlı Medreseleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Develioğlu, F. (1978). Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1978.
- Eraydın, S. (2011). "Tasavvuf ve Tarikatlar", İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ergün, M. (1982). II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islah Çalışmaları, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:30, Sayı:1-2. Ankara.
- Gül, A. (1997). Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Darü 'l-Hadislerin Yeri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (2010). Dünya İnançları Sözlüğü, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- İnal, M. (2003). Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma bakımından Genel Bir Bakış, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:14, Yıl:2003/1.
- Kanar, M. (2008). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul.
- Kaymakcan, R. (2006). Türkiye'de Din Eğitim Politikaları Üzerine Düşünceler, EKEV Akademi Dergisi, Sayı: 27, Yıl: 10, s. 21-36.
- Kazıcı, Z. (1995). İslam Müesseseleri Tarihi, Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, E. (1962). Süleymaniye Vakfıyesi, Ankara. Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- Sayılı, A. (1963). Ortaçağ İslam Dünyasındaki İlmi Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri(Avrupa ile Mukayese), D.T.C.F. Felsefe Araştırmaları Dergisi, Cilt:I, Ankara. s.5-69.
- Sönmez, S. (2010). Toplumsal Değişme ve Öğretmen, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 13, s. 301-310.
- Hasan Ş. Osmanlı Devletinde Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin İşlevlerini Yitirmesinin Sebepleri Üzerine, A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, Erzurum, 1999, s. 253.
- Şanal M. (2003). Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:14.
- Talas, M. A. (1999). Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim Öğretim, Çev: Sadık Cihan, Etüt Yayınları, Samsun.
- Taşdemirci, E. (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Politikasının Ana Devreleri Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A.Ü. Sos. Bil. Enstitüsü Ankara, s.225.
- Taşdemirci, E. (1989), Medreselerin Doğu Kaynakları ve İlk Zamanları, E.Ü. Sos. Bil. Dergisi, Sayı:2, Kayseri.
- İlhan T. Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler, Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 2, İstanbul 1985, s. 457
- Turan, O. (1969). Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Rehber Basın Yayın Organizasyon. İstanbul.
- Unan, F. R. (2003). Kuruluşundan Günümüze Fâtiş Külliyesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.
- Unat, F. R. (1964) Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1964.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yaka, A. (2008). Fen Bilimleri Eğitiminde Neden Geç kaldık?, Bilim ve Teknik, Sayı 325. s. 58.
- Yakuboğlu,K. (2006). Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi, Gökkuşbe İstanbul.
- Yüksel M. (1993), Kürdsitan'da Değişim Süreci, Ankara, Sor Yayıncılık.
- Yüksel, A. T. (2002) İslam'da Bilim Tarihi (Başlangıçtan Osmanlı Döneminin Sonuna Kadar), Kitap Dünyası, Konya.
- Zengin, M. S. (2002). Medreseler ve Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Zengin, M. S. (2008). Medreseden Üniversiteye, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 2, Temmuz-Aralık.